

światowej i – co warto podkreślić – zostały tam zauważone (w bardzo pozytywnym sensie tego słowa). Wypada tylko pogratulować łódzkim naukowcom bardzo dobrej intuicji w wyborze kierunku badań.

Piotr Kochanek – Lublin, KUL

Błażej CECOTA, *Arabskie oblężenia Konstantynopola w VII-VIII wieku. Rzeczywistość i mit*, Byzantina Lodziensia 21, Łódź 2015, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, ss. VI + 208.

Monografia Pana Błażeja Cecoty powstała na bazie jego rozprawy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Mirosława J. Leszki w Katedrze Historii Bizancjum Uniwersytetu Łódzkiego i obronionej 9 lipca 2013 (s. 10). Jak można się dowiedzieć z fragmentu recenzji wydawniczej dra hab. Jarosława Dudka, profesora Uniwersytetu Zielonogórskiego, zamieszczonego na tylnej okładce niniejszej publikacji, „tekst dysertacji dotyczy oryginalnego tematu, który do tej pory, pomijając nieliczne artykuły, nie doczekał się specjalistycznej monografii nie tylko w literaturze polskiej, lecz również w zagranicznej”. Oba te fakty są wystarczającą rekomendacją, aby niniejszą publikację polecić szerszemu gronu czytelników. Rekomendację tę warto jednak połączyć z rzeczowym a nawet krytycznym spojrzeniem na formalną i merytoryczną stronę rzeczowej monografii.

Praca dra B. Cecoty została podzielona na 13 części. Rozpoczyna ją spis treści (s. V-VI) oraz wstęp (s. 1-11 = 11 stron i 40 przypisów = 3,636 przypisu na stronę). Następnie pięć rozdziałów tworzy rdzeń rozprawy: rozdział I: *Cesarstwo bizantyńskie w VII i w początkach VIII w.* (s. 13-43 = 31 stron i 234 przypisy = 7,548 przypisu na stronę); rozdział II: *Kalifat Umajjadów w epoce ekspansji* (s. 45-76 = 32 stron i 219 przypisów = 6,843 przypisu na stronę); rozdział III: *Pierwsze oblężenie Konstantynopola przez Arabów* (s. 77-103 = 27 stron i 164 przypisy = 6,074 przypisu na stronę); rozdział IV: *Oblężenie Konstantynopola w latach 717-718* (s. 105-135 = 31 stron i 163 przypisy = 5,258 przypisu na stronę); rozdział V: *Echa oblężeń Konstantynopola w źródłach proveniencji zachodniej i wschodniej. Kształtowanie mitu* (s. 137-164 = 28 stron i 119 przypisów = 4,250 przypisu na stronę). Ósmy element rozprawy stanowi zakończenie (s. 165-169). Pięć ostatnich części to kolejno: wykaz skrótów (s. 171-172: 60 abrewiacji), bibliografia (s. 173-192), summary (s. 193-195, tłum. Artur MękarSKI), indeks osób (s. 197-202) i indeks nazw geograficznych i etnicznych (s. 203-208). Nieco więcej uwagi warto poświęcić bibliografii, którą standardowo podzielono na dwie części, a mianowicie na źródła i opracowania. W przypadku tych pierwszych zastosowano jeszcze dodatkową dystynkcję, dzieląc je na źródła podstawowe (21 autorów / 27 publikacji) i źródła uzupełniające (21 publikacji i 1 pozycja netograficzna). Bibliografia opracowań liczy łącznie 402 pozycje, napisane w 9-ciu językach: po angielsku: 244 (60,696%); po polsku: 59 (14,676%); po francusku: 44 (10,945%);

po niemiecku: 26 (6,467%); po rosyjsku: 15 (3,731%); po grecku: 6 (1,492%); po włosku: 4 (0,995%); po bułgarsku: 3 (0,746%) i po słowacku: 1 (0,248%). Pokazuje to z jednej strony m.in. stopień umiędzynarodowienia podjętego tematu. Z drugiej zaś strony wskazuje na fakt, iż podstawowym językiem obcym, którym posługuje się dr B. Cecota jest angielski.

W pierwszym rozdziale Autor zarysowuje ogólny obraz stanu cesarstwa bizantyńskiego w interesującym go okresie. Obraz ten ma formę tryptyku, gdyż dr B. Cecota eksponuje trzy kwestie, które uważa za zasadnicze, poświęcając każdej z nich osobny paragraf. Są to: 1. *Straty terytorialne cesarstwa* (s. 14-32); 2. *Gospodarczo-społeczny regres cesarstwa* (s. 32-39); 3. *Próby reformy cesarstwa* (s. 39-43). Kończąc pierwszy paragraf Autor podnosi dyskutowaną od dawna kwestię „rzekomej współpracy monofizytów z Arabami”. Zagadnienie to podsumowuje następująco: „Kwestia ta była rozpatrywana już wielokrotnie i obecnie uznana została za rozstrzygniętą. Jeszcze nie tak dawno wielu badaczy uznawało, że monofizyci byli przyjaźnie nastawieni do muzułmanów. Wynikało to głównie z [...] niedokładnego zrozumienia kronik syryjskich i koptyjskich” (s. 28). Autor, idąc za autorytetem wybranych badaczy, stara się wykazać, że było odwrotnie (s. 28-31). Wywód ten jest niewątpliwie ważną częścią rozważań zawartych w pierwszym paragrafie tego rozdziału. Jednak teza, iż sprawa ta „obecnie uznana została za rozstrzygniętą”, jest prawdopodobnie postawiona zbyt radykalnie. Warto pamiętać, że badania ideologiczno-religijne są materią delikatną i ich autorzy mogą ulegać konkretnemu klimatowi społeczno-religijnemu, tworzonemu przez szeroko rozumianą propagandę poprawnościowo-polityczną, ekumeniczną, czy interkonfesyjną.

Drugi rozdział paralelnie do pierwszego zarysowuje ogólny obraz stanu kalifatu Umajjadów w interesującym Autora okresie. Również on został podzielony na trzy paragrafy: 1. *Administracja państwa Umajjadów* (s. 46-54); 2. *Armia Umajjadów* (s. 55-63); 3. *Arabskie ekspedycje na Azję Mniejszą* (s. 63-76). W pierwszym paragrafie Autor słusznie przypomina czytelnikowi o ogromnym znaczeniu dawnej administracji bizantyńskiej, która po przejściu na islam, a zatem po apostazji, stworzyła zręby centralnych urzędów kalifatu (s. 48). Dr B. Cecota podkreśla także, że mimo postępującej islamizacji, znaczny udział w administracji mieli ciągle jeszcze urzędnicy wyznający chrześcijaństwo (s. 53). Drugi paragraf kończą z kolei uwagi na temat bizantyńskiej oceny sił zbrojnych Umajjadów, których źródłem jest Teofanes (s. 60-63). Autor rozprawy podkreśla, że kronikarz ten „w ani jednym miejscu nie stwierdził, iż Arabowie byli po prostu lepszymi wojownikami lub marynarzami i dlatego zwyciężali” (s. 62). Teofanes eksponował za to arabską „dwulicowość i skłonność do podstępu” (s. 62). Obwiniał też Arabów „o stosowanie [...] nieuczciwych forteli wojennych i tchórzostwo” (s. 63). Być może te dwa ostatnie zarzuty Teofanesa wobec Arabów są jednocześnie odpowiedzią na pytanie, dlaczego kronikarz bizantyński nie uznawał wyższości bojowej Arabów.

Po tych dwóch rozdziałach wprowadzających Autor wchodzi w kwestię pierwszego oblężenia Konstantynopola przez muzułmanów w latach 674-678. Samemu jednak oblężeniu poświęca dopiero ostatni, trzeci paragraf trzeciego rozdziału:

Oblężenie Konstantynopola w latach 674-678 (s. 96-103). Jest on poprzedzony swego rodzaju prologiem w postaci dwóch wcześniejszych paragrafów: 1. *Mury Konstantynopola, flota, grecki ogień – kwestie militarne* (s. 78-86); 2. *Sytuacja strategiczna przed pierwszą wyprawą na Konstantynopol* (s. 86-95). Jest to bez wątpienia słuszny zabieg Autora, dzięki któremu wprowadza on czytelnika w wiele ważnych zagadnień technicznych, związanych z tym specyficznym teatrem działań wojennych. Dziwi, że we fragmencie dotyczącym murów obronnych Konstantynopola (s. 78-82) dr B. Cecota nie zacytował ważnej pracy: Neslihan Asutay-Effenberger, *Die Landmauer von Konstantinopel-İstanbul. Historisch-topographische und baugeschichtliche Untersuchungen*, Millenium-Studien 18, Berlin – New York 2007, Wyd. Walter de Gruyter. Z kolei pisząc o budowie floty arabskiej Autor zauważa duży udział rzemieślników chrześcijańskich w jej powstaniu (s. 90 i 93). Konsekwencją tego faktu było zapewne duże podobieństwo okrętów muzułmańskich do bizantyńskich (s. 89 i 91). Dr B. Cecota w trzecim paragrafie tego rozdziału (s. 99-101) w sposób inteligentny, a tym samym godny odnotowania, polemizuje z tezami zawartymi w jednej z publikacji dra Marka Jankowiaka (*The First Arab Siege of Constantinople*, „Travaux et Mémoires” 17:2013, 237-322).

Czwarty rozdział, analizujący oblężenie metropolii nad Bosforem w latach 717-718, posiada aż pięć podrozdziałów: 1. *Arabskie i bizantyńskie przygotowania wojenne* (s. 106-109); 2. *Kampania azjatycka Maslamy* (s. 109-117); 3. *Przebieg wydarzeń pod Konstantynopolem* (s. 117-120); 4. *Bułgarzy wobec arabskiego oblężenia Konstantynopola* (s. 121-128); 5. *Stosunki kalifatu umajjadzkiego z Chazarami oraz dynastią Tanga a oblężenie Konstantynopola w latach 717-718* (s. 129-135). Jest to dobre sumaryczne przedstawienie całości problematyki związanej z tym znanym i mającym dużą literaturę przedmiotem wydarzeniem. Autor dokonał swoistego cudu zwięzłości referując to zdarzenie i jego kontekst na 31 stronach. Tekst ten należy polecić każdemu, kto pragnie w bardzo krótkim czasie otrzymać spójny i klarowny obraz tego wydarzenia oraz przyczyn, które do niego doprowadziły.

Ostatni, piąty rozdział został poświęcony sposobom „w jaki przedstawiciele obu stron konfliktu próbowali budować narrację o oblężeniach Konstantynopola” (s. 137). Rozważania te zawarto w obrębie trzech paragrafów: 1. *Wizerunek cesarzy jako obrońców chrześcijańskiego świata. „Interwencja Boga” w chrześcijańskich relacjach dotyczących oblężenia Miasta* (s. 137-148). Ta część pracy bazuje na źródłach bizantyńskich, armeńskich, łacińskich i syryjskich. Drugi paragraf (*Nieosiągnięty cel arabskiej ekspansji. Konstantynopol w hadisach*, s. 148-158) omawia tradycję islamską w tym zakresie. Wreszcie trzeci paragraf (*Niepotwierdzone oblężenie Konstantynopola*, s. 158-164) jest swego rodzaju epilogiem powyższych rozważań, odnosi się bowiem do hipotetycznych oblężeń Miasta w roku 654/655 oraz w latach 663 i 666/667 (668). Autor mógł w tym rozdziale lepiej wykorzystać toposy biblijne, np. porównanie Arabów do Ismaelitów (s. 141), czyli do potomków Hagar (s. 143), antytezę Ismael – Nowy Izrael (s. 142), czy biblijny motyw pokuty jako drogie do uzyskania Bożego przebaczenia i łaski (s. 143).

Ta interesująca i warta polecenia rozprawa nie jest jednak wolna od licznych niedociągnięć, które być może są wynikiem zbytniego pośpiechu na etapie ostatecznej redakcji całości. Oto niektóre z dostrzeżonych w trakcie lektury mankamentów.

1) Na s. 57 druga islamska wojna domowa jest datowana na lata 680-692. Tymczasem na s. 102 owa druga wojna została umieszczona w przedziale lat 683-692.

2) W wykazie skrótów (s. 172) brak abrewiacji „MGH AA”, której użyto w bibliografii (s. 173). Podobnie ma się rzecz ze skrótem „RH” (s. 176), którego również brak w wykazie abrewiacji. To samo dotyczy często stosowanego przez Autora skrótu „VV” (s. 116, przyp. 61; s. 121, przyp. 96; s. 177 i 185). Ta sama uwaga odnosi się również do skrótów „MeEn” (s. 183), „FAH” (s. 85, przyp. 53; s. 184), „ZRVP” (s. 6, przyp. 18; s. 139, przyp. 3; s. 187), „JAOS” (s. 188) – żaden z nich nie widnieje w rzeczonym wykazie (s. 171-172).

3) W bibliografii (*Źródła uzupełniające*, s. 175) *Biblia Tysiąclecia* oraz *Al-Basri* są umieszczeni niezgodnie z porządkiem alfabetycznym.

4) Z kolei w bibliografii opracowań brak pozycji: P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de saint Démétrius*, II: *Commentaire*, Paris 1982. Publikacja ta jest w ten sposób cytowana na s. 87, przyp. 59. Cytowanie to jest jednak niepełne. Kompletny opis bibliograficzny tej pracy jest bowiem następujący: P[aul] Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, II: *Commentaire*, Paris 1982.

5) W bibliografii Autor nie zwraca zupełnie uwagi na fakt, że wiele z cytowanych przez Niego opracowań ukazało się w ramach renomowanych serii wydawniczych.

6) W bibliografii opracowań (s. 183; por. s. 110, przyp. 27) Autor stosuje daleko idące skróty tytułów publikacji, np.: E. Honigmann, *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches*, Bruxelles 1935. Tymczasem pełny tytuł brzmi: E[rnst] Honigmann, *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach griechischen, arabischen, syrischen und armenischen Quellen*, Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae 3, Bruxelles 1935.

7) Na s. 149 (przyp. 46) Autor pisze: „Co prawda już w 1890 r. Ignác Goldziher w swoim *Muhammedanische Studien* wykazał, że [...]”. Natomiast na s. 152 (przyp. 61) oraz w bibliografii (s. 182) daje następujący opis bibliograficzny: I. Goldziher, *Muslim Studies*, London 1971. Pomijając już fakt, że wyraz *Studien* jest w liczbie mnogiej, a zatem nie „swoim” lecz „swoich”, należy jeszcze rozwikłać zagadkę dwujęzycznego tytułu i dwóch różnych dat wydania tej publikacji. Otóż w 1890 roku wyszedł drugi tom dzieła I. Goldzihera (30 VI 1850 - 13 XI 1921) (*Muhammedanische Studien*, Zweiter Theil, Halle 1890, Wyd. Max Niemeyer 1890 [reprint: Hildesheim – Olms 1971]). W roku 1971 ukazał się angielski przekład tego tomu: I. Goldziher, *Muslim Studies (Muhammedanische Studien)*, vol. 2, ed. by S.M. Stern, transl. from the German by C.R. Barber and S.M. Stern, London 1971, Wyd. Allen & Unwin). Pan B. Cecota nie zaznaczył tego ani w przypisach ani w bibliografii, dezorientując tym samym czytelnika.

8) Rozprawa posiada także liczne literówki i inne przeoczenia redakcyjne, które w niniejszej recenzji zdecydowano się ująć w formę klasycznej, zamieszczonej niżej erraty:

Lokalizacja	Jest	Powinno być
s. 2, przyp. 4	Siège	Siège
s. 3, przyp. 15	Strukturwangelung	Strukturwandlung
tamże	Jahrhundrets	Jahrhundert
s. 4, lin. 2 od dołu	Adreas	Andreas
s. 6, lin.6 od dołu	któraż	jakaż
tamże, lin. 5 od dołu	nie można określić	nie można go określić
s. 8, przyp. 24	Outline	Outline
tamże, przyp. 25 (2x)	litterature	littérature
tamże, przyp. 28	Litterature	Littérature
s. 10, lin. 1-2 od góry	wykorzystałemrównież	wykorzystałem również
s. 13, przyp. 1	Jahrhundrets	Jahrhundert
tamże, przyp. 3, lin. 1 od dołu	Ashgate	Aldershot
s. 14, przyp. 5, lin. 2 od góry	ed.	hrsg. von
tamże	Cologne	Köln
tamże, lin. 2 od dołu	ed.	[Hrsg.]
tamże, przyp. 7, lin 1 od góry	Washinton	Washington
s. 16, przyp. 22	Memoire	Mémoire
tamże	Conquete	conquête
s. 24, przyp. 83	Mezopotamia	Mesopotamia
tamże, przyp. 88	Conquist	Conquest
s. 25, lin. 10 od dołu	stały się	stało się
s. 30, przyp. 151, lin. 5 od góry	Eraly	Early
s. 32, przyp. 160, lin. 1-2 od dołu	<i>Les grandes domains, la cite et l'etat en Egypte byzantine</i>	<i>Les grands domaines, la cité et l'état en Égypte byzantine</i>
s. 34, przyp. 172, lin. 1 od góry	homes	hommes
tamże, przyp. 172, lin. 1 od dołu	du 7eme au 10eme siècle,	du septième au dixième siècle
s. 35, lin. 12 od góry	jakie	jako
s. 36, przyp. 185	socials	sociales
tamże	a Byzance	de Byzance
s. 38, przyp. 197	armenienne	arménienne
s. 41, przyp. 210	Reisches	Reiches
tamże	Stuttgart	Stuttgart
tamże, przyp. 211	Themenorganistation	Themenorganisation
tamże, przyp. 214, lin. 2 od dołu	Hellenizm	Hellenism
tamże, przyp. 215, lin. 2 od góry	(Xe–Xve siècle)	(Xe–XVe siècle)
tamże	ed.	éd. par
s. 47, przyp. 6	Etudes	Études
tamże	regne	règne
s. 50, przyp. 24, lin. 3 od góry	Etudes	Études

s. 55, lin. 8 od dołu	Wydaje się w początkach	Wydaje się, że w początkach
s. 58, przyp. 73	<i>Die Sozialen un Wirtschaftlichen Aspekte</i>	<i>Die sozialen und wirtschaftlichen Aspekte</i>
s. 60, przyp. 84, lin. 1 od dołu	Leiden–New York–Köln, s.	Leiden–New York–Köln 1997, s.
s. 62, przyp. 99, lin. 2 od góry	oraz przedsięwzięciach	oraz o przedsięwzięciach
s. 63, przyp. 106	socials	sociales
tamże	a Byzance	de Byzance
s. 64, lin. 9 od dołu	Dowódził	Dowodził
s. 71, lin. 6 od góry	sukcesem dla wojsk	sukcesem wojsk
s. 72, lin. 5 od dołu	podzieloną	podzielono
s. 75, lin. 15 od góry	Cylicji	Cylicja
s. 76, lin. 11 od dołu	północna, wychodząc	północna. Wychodząc
tamże, lin. 9 od dołu	skąd	a stąd
s. 78, lin. 5 od dołu	najprawdopodobniej czasach	najprawdopodobniej w czasach
s. 80, lin. 16 od góry	lud	lub
s. 81, lin. 8 od góry	W okresie późniejszym powodu	W okresie późniejszym z powodu
s. 82, przyp. 28	<i>La chaîne</i>	<i>La chaîne</i>
s. 83, przyp. 39	et le les armes	et les armes
s. 87, lin 7 od góry	Pierre Lemmerle	Paul Lemerle
tamże, lin. 8 od góry	Helene	Hélène
tamże, przyp. 59	<i>Demetrius II:</i>	<i>Démétrius, 2:</i>
s. 88, przyp. 69	Études	Études
tamże	theme	Thème
s. 92, przyp. 98, lin. 2 od dołu	Mittlemeer	Mittelmeer
s. 94, przyp. 112	Man	Man
s. 95, przyp. 124, lin. 1 od góry	conquête	conquête
tamże, lin. 4 od góry	ed. C. Briand-Ponsart	sous la dir. de C. Briand-Ponsart
tamże	Håvre	Havre
tamże, przyp. 127, lin. 1 od dołu	Jh.	Jahrhundert
s. 96, przyp. 129	Siège	Siège
s. 100, przyp. 156	Acta Consiliorum Oecumenicum	Acta Conciliorum Oecumenicorum
tamże	Riediginer	Riedinger
tamże	Berlin	Berolini
s. 107, przyp. 6	<i>La chaîne</i>	<i>La chaîne</i>
s. 110, przyp. 27	Byzantinischen	byzantinischen
s. 111, przyp. 37	expeditions	expéditions
tamże	legende	légende
tamże, przyp. 39	teil I,	Teil I: <i>Die Anfänge der Regierung Kaiser Leons III,</i>
s. 113, przyp. 45, lin. 2 od dołu	hrsg.	(Hrsg.)

tamże, przyp. 46, lin. 2 od dołu	Preis	prise
s. 114, lin. 10 od dołu	uważał się	uważając(y) się
tamże, przyp. 10	socials	sociales
tamże	a Byzance	de Byzance
s. 115, przyp. 52, lin. 3 od góry	Petersburg	Peterburg
s. 118, przyp. 75, lin. 2 od góry	repertoire	répertoire
s. 123, przyp. 103	a l'échec du siege Arabe	à l'échec du siège arabe
s. 129, przyp. 133, lin. 2 od góry	Rowman&Littlefield	Lanham
tamże, lin. 3 od góry	Gesellschaft	Gesellschaft
s. 134, lin. 9 od dołu	po datą	pod datą
s. 137, przyp. 1	expéditions	expéditions
tamże	legende	légende
s. 138, lin. 1 od góry	znacznie	znaczenie
s. 141, lin. 6 od dołu	Świata..	Świata.
s. 144, lin. 5 od dołu	znacznie	znaczenie
tamże, lin. 4 od dołu	faraona walce	faraona w walce
s. 146, przyp. 37	a l'echec du siege Arabe	à l'échec du siège arabe
s. 151, lin. 12 od góry	Dabiq	Dabik (?)
s. 152, lin. 6 od góry	Dabiq	Dabik (?)
s. 153, lin. 17 od góry	powtarzał się	powtarzały się
s. 156, lin. 12 od dołu	staro i nowotestamentowych	staro- i nowotestamentowych
s. 162, przyp. 115	<i>in I. Jahrh. d.H.</i>	<i>in I. Jahrh. d, H.</i>
tamże	ZDMG 29, 1876	ZDMG 29, 1875
s. 172, lin. 19 od góry	Man	MAAn
tamże, lin. 20 od góry	Monumenta Germaniae historica	Monumenta Germaniae Historica
tamże, lin. 14 od dołu	Patrologia orientalis	Patrologia Orientalis
tamże, lin. 8 od dołu	Scer	Scer
s. 174, lin. 13 od góry	Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzaes, <i>Ope</i> , ed. I. Bekker,	Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus,
s. 174, lin. 9 od dołu	Hanover	Hannoverae
s. 175, lin. 6 od góry	New Tork	New York
tamże, lin. 21 od góry	Acta Consiliorum Oecumenicum	Acta Conciliorum Oecumenicorum
tamże, lin. 22 od góry	Riediginer	Riedinger
tamże	Berlin	Berolini
tamże, lin. 13 od dołu	Chronicie	Chronicle
tamże, lin. 9 od dołu	Conquist	Conquest
s. 176, lin. 18 od góry	socials	sociales
tamże	a Byzance	de Byzance
tamże, lin. 13 od dołu	Études	Études
tamże	theme	Thème

s. 177, lin. 28 od góry	ed. C. Briand-Ponsart	sous la dir. de C. Briand-Ponsart
tamże	Hâvre	Havre
tamże, lin. 3 od dołu	ed.	hrsg. von
tamże	Cologne	Köln
s. 178, lin. 5 od góry	Outline	Outline
tamże, lin. 7 od góry	Rowman&Littlefield	Lanham
tamże, lin. 12 od góry	conquête	conquête
tamże, lin. 24 od góry	legende	légende
s. 179, lin. 18 od góry	Litterature	Littérature
tamże 15, lin. od dołu	ed.	éd. Par
s. 181, lin. 8 od góry	litterature	littérature
tamże, lin. 14 od dołu	<i>Les grandes domains, la cite et l'état en Egypte byzantine</i>	<i>Les grands domaines, la cité et l'état en Égypte byzantine</i>
tamże, lin. 13 od dołu	H. Ołędzka Warszawa	H. Ołędzka, Warszawa
tamże, lin. 2 od dołu	a l'echec du siege Arabe	à l'échec du siège arabe
s. 182, lin. 1 od góry	Memoire sur la Conquete	Mémoire sur la conquête
tamże, lin. 17 od góry	La chaîne	La chaîne
tamże, lin. 15 od dołu	Ashgate	Aldershot
s. 183, lin. 15 od góry	Cambridge New York	Cambridge–New York
tamże, lin. 22 od góry	Byzantinischen	byzantinischen
tamże, lin. 9 od dołu	repertoire	répertoire
tamże, lin. 5 od dołu	<i>Die Sozialen un Wirtschaftlichen Aspekte</i>	<i>Die sozialen und wirtschaftlichen Aspekte</i>
s. 184, lin. 7 od góry	homes	hommes
s. 185, lin. 10 od dołu	EA 25, 1995.	EA 25, 1995, s. 107-154.
s. 186, lin. 5 od góry	Jahrhundrets	Jahrhundert
tamże, lin. 9 od góry	Jahrhundert	Jahrhundert
tamże, lin. 10 od góry	Themenorganistation	Themenorganisation
tamże, lin. 16 od góry	du 7eme au 10eme siècle,	du septième au dixième siècle
tamże, lin. 21 od góry	Gesellshaft	Gesellschaft
s. 187, lin. 10 od dołu	Leiden–New York–Köln, s.	Leiden–New York–Köln 1997, s.
tamże, lin. 5 od dołu	<i>in I. Jahrh. d.H.</i>	<i>in I. Jahrh. d. H.</i>
tamże, lin 4-5 od dołu	ZDMG 29, 1876	ZDMG 29, 1875
s. 188, lin. 9 od góry	armenienne	arménienne
tamże, lin. 11 od dołu	Mezopotamia	Mesopotamia
s. 189, lin. 13 od góry	ed.	[Hrsg.]
tamże, lin. 13 od dołu	BN	Bnum
tamże, lin. 9 od dołu	teil I,	Teil I: <i>Die Anfänge der Regierung Kaiser Leons III,</i>
tamże, lin. 1 od dołu	hrsg.	(Hrsg.)
s. 190, lin. 1 od góry	Reisches	Reiches
tamże, lin. 2 od góry	Stuttgart	Stuttgart

tamże, lin. 7 od góry	Siège	Siège
tamże, lin. 7 od dołu	Preis	prise
s. 191, lin. 5 od góry	Hellenizm	Hellenism
s. 192, lin. 2 od góry	a travers	à travers
tamże	poesie	poésie
tamże, lin. 4 od góry	et le les armes	et les armes

Praca dra Błażeja Cecoty jest bez wątpienia pozycją wartościową na gruncie polskiej bizantynistyki. Wpisuje się ona dobrze w rozwój badań nad dziejami późnego antyku. Autor podjął temat trudny zarówno z punktu widzenia różnorodności źródeł, jak i ze względu na bogactwo międzynarodowej bibliografii opracowań, odnoszących się do tego zagadnienia. Dokonał, jak już wyżej wspomniano, cudu zwięzłości w zakresie przedstawienia ogromu tego materiału, wykazując tym samym duży talent do tworzenia ujęć syntetycznych. Jest to szczególnie godne podkreślenia, ponieważ dotyczy młodego badacza, który dopiero co przekroczył przysłowiowy „wiek Chrystusowy”, czyli 33 lata. Wykazane wyżej uchybienia, choć znaczne, szczególnie w zakresie akrybii, należy w dużym stopniu przypisać niedokładnemu wykonywaniu korekt redakcyjnych (autorskich i wydawniczych) oraz temu, że recenzje wydawnicze poświęcają tego typu błędom bardzo mało uwagi, co odbija się ujemnie na poziomie wielu publikacji.

Piotr Kochanek – Lublin, KUL

Małgorzata DĄBROWSKA, *Drugie oko Europy. Bizancjum w średniowieczu*, Wrocław 2015, Wydawnictwo Chronicon, ss. 362.

Cesarstwo bizantyńskie często postrzegane egzotycznie było częścią (niechcianą) historii europejskiej. Nieprzychylny stosunek do Bizancjum stał się źródłem pewnego paradoksu. Rekonstrukcja obrazu obecności Bizancjum w świadomości europejskiej jest raczej niemożliwa, bo Bizancjum zupełnie świadomie usunięto z historiograficznego modelu rozwoju Europy. Poglądy Gibbona, Monteskiusza czy Woltera na niemal wiek zniechęciły badaczy do historii bizantyńskiej. Bizantynistyka, jako odrębna nauka pojawia się dopiero w XIX w. Podział Europy na Wschód i Zachód nie był jednak wytworem epoki oświecenia, lecz pomysłem znacznie starszym. Izydor z Sewilli w VII w. pisał, iż „Z tej przyczyny Konstantynopol jest stolicą Wschodu, podczas gdy Rzym jest stolicą Zachodu”. Z kolei dla humanisty Eneasza Sylwiusza Piccolominiego, późniejszego papieża Piusa II (1458-1464) upadek Konstantynopola w 1453 r. był utratą drugiego oka Europy (*alterum Europae oculum*).

Autorką prezentowanej książki jest bizantynolog prof. Małgorzata Dąbrowska, wykładowca Uniwersytetu Łódzkiego. Jest ona kontynuatorem znakomitych tradycji jakie ma owa dyscyplina w łódzkim ośrodku akademickim. Spośród